

Introducere

"În fapt detest tot ceea ce nu face decât să mă instruiască, fără să-mi îmbogățească activitatea sau să mă însuflețească nemijlocit". Acestea sunt cuvintele lui Goethe cu care ar putea începe, întocmai unui *Ceterum censeo*^{*}) rostit cu curaj, considerațiile noastre despre valoarea sau nonvaloarea istoriei. Meditațiile noastre își propun să arate de ce instrucțiunea care nu însuflețește, de ce știința care slăbește impulsul spre acțiune, de ce istoria ca formă prețioasă de lux și prisos al cunoașterii ar trebui, după spusele lui Goethe, să ne displace de-a binelea. Răspunsul este: fiindcă încă ne lipsesc cele indispensabile și fiindcă prisosul este dușmanul strict necesarului. Sigur, avem nevoie de istorie, dar avem nevoie de ea în alt fel decât o solicită inactivul, răsfățatul plimbăreț prin grădinile științei, care privește de sus, aristocratic, spre nevoile și cerințele noastre grosolane și lipsite de grație. Ceea ce înseamnă că nouă istoria ne

* restul nu mai contează (*n. trad.*)

trebuie în viață și faptă, nu spre comoda distanțare de viață și acțiune sau cumva pentru înfrumusețarea unei vieți egoiste sau în favoarea faptelor lașe și rele. Numai în măsura în care istoria slujește vieții, dorim s-o slujim; există însă un mod de a te ocupa de istorie și de a o aprecia care sărăcește viața și o desfigurează: este un fenomen ce necesită, oricât ar fi de dureros faptul, încorporarea experienței și a straniilor simptome ale epocii noastre.

M-am străduit să vorbesc despre un sentiment care m-a chinuit adesea; acum mă răzbun pe el, făcându-l public. Poate că cineva se va lăsa provocat de vorbele mele și-mi va declara că îi sunt cunoscute asemenea sentimente, dar că nu le-am resimțit în toată puritatea lor inițială și nici nu le-am exprimat cu siguranța și cuvenita maturitate a experienței. Așa vor spune poate unii sau alții; cei mai mulți însă îmi vor spune că este un sentiment sucit, artificial, dezgustător și absolut nepermis, ba chiar că prin el m-am dovedit nedemn de puternica tendință istorică a momentului, așa precum se știe că apare de două generații încoace, în special printre germani. În orice caz însă, îndrăzneala mea de a-mi descrie sentimentul ca și cum aș descrie un fenomen al naturii, mai curând stimulează buna-cuviință decât ar păgubi-o și aceasta pentru că eu dau multora ocazia să spună, cu privire la tendința istorică mai sus pomenită, o seamă de lucruri judicioase. Iar în ce mă privește pe mine, dobândesc un lucru pe care-l prețuiesc mai mult decât decența: faptul de a putea fi informat și edificat în mod public în privința epocii noastre.

Inoportune sunt aceste considerații, pentru că pe de-o parte tocmai acele lucruri de care epoca este cu îndreptățire mândră - și anume cultura istorică - încerc eu să le înțeleg sub forma lor păguboasă, în lumina

beteşugurilor şi lipsurilor acestei epoci, iar pe de alta fiindcă sunt chiar convins că suferim cu toţii de o febră istorică devastatoare şi că s-ar cuveni măcar să recunoaştem că suntem supuşi acestei suferinţe. Dacă Goethe a afirmat pe bună dreptate că odată cu virtuţile noastre ne construim şi erorile proprii, şi dacă, aşa cum fiecare o ştie, o virtute hipertrofiată - cum mi se pare a fi tendinţa istoricistă a vremurilor noastre - poate contribui la coruperea unui popor în aceeaşi măsură ca şi un viciu hipertrofiat: atunci să fiu lăsat să-mi văd de lucru. Aş mai adăuga, spre dezvinovăţirea mea, că experienţele care mi-au stârnit acele sentimente chinuitoare proveneau în cea mai mare parte din propria mea viziune şi numai în scop comparativ din a altora; de asemeni şi că numai datorită faptului de a fi ucenicul unor vremi de demult, mai ales al vechii Elade, am ajuns, eu, un copil al timpului de faţă, la asemenea experienţe inoportune. Toate acestea am dreptul să-mi îngădui a le mărturisi, chiar ca profesionist al filologiei clasice: căci nu ştiu ce rost ar avea în epoca noastră filologia clasică, dacă nu acela de a acţiona asupra epocii în mod intempestiv - adică împotriva ei şi astfel asupra ei şi - să sperăm - în favoarea viitorului.

1

Priveşte o turmă care trece spre păscut: nu ştie ce înseamnă ieri sau astăzi, saltă de colo-colo, se hrăneşte, se odihneşte, rumegă, iar saltă şi tot aşa de dimineată până noaptea şi zi de zi, strict legată cu plăcere sau suferinţă imediată de ţăruşul clipei şi de aceea, necunoscând tristeţea nici sila. Omul se măhneşte când vede aceste lucruri, fiindcă se simte superior animalului

și în același timp privește cu gelozie spre fericirea acestuia - pentru că ar dori să trăiască la fel ca animalele, fără plictiseală și durere: dorința este însă zadarnică, de vreme ce nu seamănă cu a animalului. Omul ar putea întreba animalul: de ce nu-mi vorbești despre fericirea ta și mă privești doar? Animalul ar vrea să răspundă și să spună: motivul este că uit pe loc ceea ce voiam să spun - dar iată că a și uitat chiar și acest răspuns, așa că a tăcut. Iar omul nu poate decât să se mire.

De mirare i se părea omului însă și faptul că el însuși nu reușea să deprindă uitarea și că neîncetat rămânea atașat de trecut: oricât de departe, oricât de iute ar încerca să fugă, lanțul tot acesta rămâne, însoțindu-l. E ca o minune: clipa, iat-o aici, iat-o pierită, mai înainte un nimic, și pe urmă iar un nimic, reapare mereu ca o fantomă, tulburând liniștea clipelor următoare. Fără încetare se desprinde câte o foaie din sulul vremurilor, cade, își ia zborul și revine, drept pe genunchii omului. Acesta este momentul în care omul spune "îmi amintesc" și invidiază animalul care uită pe loc totul și simte cum fiecare clipă cu adevărat pierde, dispare în ceață și noapte și rămâne stinsă pe veci. Astfel trăiește animalul *în afara istoriei*: el dispare în prezent ca un număr fără vreo urmă nici fracție ciudată; el nu știe să se prefacă, nu ascunde nimic și se înfățișează în orice clipă întocmai așa cum este, prin urmare nu poate fi altfel decât cinstit. Dimpotrivă omul se sprijină de povara mare, și tot mai mare a trecutului: acesta îl trage în jos sau îl împinge deoparte, îi îngreunează mersul ca o greutate invizibilă și întunecată, pe care uneori o poate contesta în aparență, dar în contactul cu semenii o face cu prea multă plăcere, spre a le trezi invidia. De aceea omul este emoționat - ca și

cum și-ar aminti de un paradis pierdut - în fața unei turme la păscut sau, cu un exemplu mai familiar, în fața unui copil care nu are încă de negat nici un trecut și se joacă între gardurile trecutului și ale viitorului într-o stare de fericită orbire. Și totuși, jocul îi va fi în mod inevitabil perturbat; prea curând va fi chemat să iasă din uitare. Atunci va învăța să înțeleagă cuvântul "a fost odată", acel cuvânt cheie, prin care ajung în inima omului lupta, suferința și plictisul; spre a-i aminti ceea ce este, în fapt, propria-i existență - o iremediabilă imperfecțiune. Iar atunci când, în cele din urmă, moartea îi aduce uitarea dorită, ea răpește în același timp și prezentul și existența, pecetluind sentința că existența nu este decât un neîntrerupt "a fost cândva", un lucru care trăiește numai din propria negare și mistuire, din propria contradicere.

Dacă fericirea sau fuga după o nouă fericire este ceea ce-l ține, într-un fel sau altul, pe un om legat de viață și îl îndeamnă să trăiască, atunci nici un filozof nu are mai mult dreptate decât cinicii: căci fericirea animalului - cinicul desăvârșit - este dovada vie a justetei cinismului. Fericirea cea mai mărunță, numai să fie prezentă neîntrerupt și activă, înseamnă incomparabil mai mult decât fericirea cea mai mare care survine însă doar episodic - ca un capriciu, ca o trăznaie, alternând cu neplăceri, poftă și renunțări. Este însă totuna calea pe care fericirea devine fericire, fie vorba de fericirea cea mai mărunță sau de cea mai mare: tot despre puțința de a uita este vorba sau, mai savant spus, despre capacitatea omului de a se simți pe toată durata acelei fericiri ca trăind *în afara istoriei*. Cine nu se poate așeza pe pragul clipei, uitând de toate cele ale trecutului, cine nu se poate susține pe un singur punct de sprijin, ca o zeitățe victorioasă, fără amețelă și teamă, acela nu

va ști niciodată ce este fericirea și, încă mai rău: nu va face niciodată ceva care să-i ferească pe alții. Să luăm un exemplu extrem: un om care n-ar avea deloc capacitatea de a uita, care ar fi condamnat să vadă pretutindeni numai devenirea; un astfel de om nu mai crede în propria-i existență, nu mai crede în sine, în toate lucrurile vede o curgere de puncte mobile și se pierde în fluxul acesta al devenirii: ca un adevărat elev al lui Heraclit va ajunge, până la urmă, să nu mai îndrăznească nici să ridice degetul. Orice acțiune cere și uitare, după cum în viața oricărei forme organice există nu numai lumină, ci și întuneric. Un om care ar voi să resimtă lucrurile până la capăt istoricește, ar semăna cu cel care s-ar abține de la somn sau cu animalul care trebuie să trăiască numai și numai din rumegat. Prin urmare: este posibil să trăiești aproape fără amintiri, chiar fericit, ne-o dovedește animalul; este însă cu totul imposibil să *trăiești* fără uitare. Sau, pentru ca să explic încă și mai pe înțeles tema mea: *există un grad al insomniei, al rumegării, al simțului istoriei, care păgubesc viața și până la urmă o distrug, fie că este vorba de un om, de un popor sau de o cultură.*

Pentru a determina acest grad și prin el limita dincolo de care trecutul trebuie uitat pentru a nu deveni groparul prezentului, ar trebui să știm precis cât este de mare *forța modelatoare* a unui om, a unui popor, a unei culturi; mă refer la forța de creștere specifică, la forța de a transforma și integra trecutul, alteritatea, extremul, de a vindeca răni, de a înlocui bunuri pierdute, de a reface forme sfărâmate. Există oameni atât de lipsiți de această forță, încât o singură experiență, o singură durere, uneori chiar o singură mică nedreptate, ca o mică jupuire sângerândă, îi rănește iremediabil; pe de altă parte există oameni pe care nici cele mai violente și

înfiorătoare accidente și nici chiar efectele propriei răutăți nu-i ating în vreun fel, astfel că în toiul relelor sau la puțin timp după ele reușesc să se afle în bună dispoziție și cu o stare de liniște sufletească. Cu cât firea cea mai adâncă a unui om are rădăcini mai puternice, cu atât își va apropia și va stăpâni mai mult trecutul și, dacă ne-am imagina un om cu firea cea mai puternică și mai mărească, l-am recunoaște după faptul că pentru el n-ar exista nici o limită a simțului istoriei asupra căreia să nu dorească să acționeze masiv și nociv; tot trecutul, propriu sau străin, ar fi încorporat de un asemenea om și asimilat propriei ființe. Ceea ce o astfel de fire nu poate birui, știe să dea uitării; totul dispăre, orizontul se închide și nimic nu mai aduce aminte că dincolo de acest orizont ar mai exista oameni, pasiuni, învățături, țeluri. Este aceasta o lege general valabilă: o ființă vie nu poate fi sănătoasă, puternică și fertilă decât în interiorul unui anume orizont; dacă nu are capacitatea de a-și contura un orizont și chiar în mod egoist, de a-și cufunda privirea în privirea altuia, străină, atunci, lăncezind mai încet sau mai puțin încet, va dispărea prematur. Seninătatea, conștiința împăcată, fapta voioasă, încrederea în viitor - toate, fie că este vorba de fiecare om în parte sau de un popor, depind de existența unei linii care să despartă lumina și transparența de întuneric și opacitate; depind de priceperea de a ști la fel de bine să uiți la timpul potrivit ca și de a-ți aminti lucrurile la timpul potrivit; depind de instinctul sigur cu care poți intui când este necesar să funcționeze simțul istoric și când simțul anistoric. Tocmai aceasta este fraza la care cititorul este invitat să mediteze: *factorul istoric și despărțirea de el sunt la fel de necesare pentru sănătatea fiecărui om, a fiecărui popor și a fiecărei culturi.*

La acest punct fiecare poate face o primă observație: anume că și atunci când știința și

sensibilitatea unui om sunt foarte limitate, orizontul lui la fel de îngust ca al unui locuitor al văilor alpine; chiar și atunci când judecata acestui om este nedreaptă și când el comite eroarea de a crede că este primul care trăiește cutare sau cutare experiență, el se află totuși într-o stare de neînvinsă sănătate și robustețe, care bucură pe oricine îl privește; și toate acestea în timp ce lângă el un altul, cu mult mai virtuos și mai învățat, boalește și se prăbușește, pentru că liniile orizontului său se tot îndepărtează în neliniște, pentru că nu este în stare să se smulgă din năvodul mult mai fin al justetei și adevărilor sale, spre a manifesta o voință și dorință brutale. Am văzut cum, dimpotrivă, animalul, existând în afara istoriei, în interiorul unui orizont cvasi redus la un punct, este într-un anume fel fericit, trăind cel puțin fără silă și prefăcătorie; va trebui prin urmare să considerăm capacitatea de a înțelege lucrurile până la un punct și anistoric ca fiind foarte importantă și primordială, în măsura în care ea reprezintă fundamentul pe care se pot, din principiu, înălța dreptatea, sănătatea, măreția, adevărata esență umană. Anistoricitatea se aseamănă cu o atmosferă învăluitoare în care viața se zămislește pentru a dispărea apoi odată cu pieirea acestei atmosfere. E adevărat: abia prin faptul că omul, gândind, regândind, comparând, disjungând și reunind lucrurile, restrânge acel element anistoric; abia prin faptul că în interiorul aceluși învăluitoare nor de aburi se produce o rază de lumină fulgerătoare - deci abia prin puterea de a pune trecutul în folosul vieții și a transforma evenimentele în istorie, devine omul om. Excesul de istorie anihilează însă umanul, iar fără acel înveliș al anistoricului omul n-ar fi îndrăznit niciodată să înceapă ceva. Unde se află faptele pe care omul ar fi capabil să le îndeplinească, fără ca mai întâi să se fi cufundat în ceața aceea a absenței istoriei? Sau, lăsând deoparte metaforele și

Iuând pentru ilustrarea afirmației un exemplu, să presupunem un bărbat, tras și zbuciumat de o pasiune intensă pentru o femeie sau pentru un gând măreț: cât de schimbat îi apare universul! Dacă privește înapoi se simte orb, dacă ascultă în dreapta și în stânga percepe ceea ce este străin ca pe un sunet înfundat, fără sens; ceea ce cu adevărat percepe, nu a fost încă niciodată atât de autentic, de imediat, de colorat, de sonor, de luminos, ca și cum ar cuprinde lucrurile cu toate simțurile în același timp. Întreaga lui scară de valori este schimbată și devalorizată; sunt atâtea lucruri pe care nu mai știe să le prețuiască, fiindcă de abia mai reușește să le simtă. Și atunci se întreabă dacă nu cumva a fost vreme îndelungată păcălit de cuvinte, de opinii străine și se minunează că memoria lui se învâрте neobosită în cerc, dar este prea slabă și ostenită pentru a încerca măcar un singur salt în afara acestui cerc. Este aceasta cea mai nedreaptă situație din lume, de îngustime, de nerecunoștință față de trecut, oarbă în fața primejdiei, surdă în fața avertismentelor, un mic vârtej viu în marea moartă a nopții și uitării; cu toate acestea însă din această stare cu totul meta-istorică, antiistorică se va naște nu numai fapta nedreaptă, ci mai curând orice faptă dreaptă; și nici un artist nu-și va realiza imaginea, nici un general victoria, nici un popor libertatea, fără a le fi dorit și a fi aspirat la ele, în prealabil, într-o astfel de stare în afara istoriei. După cum omul de acțiune este, așa cum spune Goethe, întotdeauna în criză de conștiință, la fel este și omul nostru întotdeauna în criză de conștiință; uită mai de toate, în vederea unui singur scop, este nedrept cu tot ceea ce se află în urma sa și recunoaște un singur drept, dreptul a ceea ce va fi în viitor. În acest fel omul de acțiune își iubește fapta infinit mai mult decât merită ea; iar faptele cele mai bune se desăvârșesc într-o asemenea stare de exaltare afectivă,

încât în orice caz devin nevrednice de această iubire, chiar dacă valoarea lor ar fi altfel incalculabil de mare.

De ar fi cineva în stare să presimtă și să simuleze, în multe cazuri, această atmosferă meta-istorică, în care a luat naștere orice mare eveniment istoric, atunci ar putea, ca ființă recunoscătoare, să se ridice pe o poziție *supraistorică*, în felul în care Niebuhr a prezentat-o cândva drept un rezultat posibil al meditațiilor istorice. "Într-o singură privință cel puțin, spune Niebuhr, istoria, înțeleasă cu claritate și în profunzime, este utilă: spre a ști - ceea ce nici spiritele cele mai mari și mai elevate ale speței noastre nu știu - cât de întâmplător este felul în care ochiul lor a perceput formele prin care ei văd lumea, cerând imperios și celorlalți să le vadă în acest fel; imperios, fiindcă intensitatea conștiinței lor este deosebit de mare. Cine nu știe și nu a înțeles acestea cu certitudine, rămâne subjugat de apariția unui spirit puternic, care aduce în sistemul unor forme stabilite cea mai aprinsă pasionalitate". Un astfel de punct de vedere ar putea fi numit *supraistoric*, pentru că cel care îl adoptă n-ar mai putea simți nici o tentație de a continua să trăiască și de a participa la istorie, și asta deoarece ar recunoaște că o condiție a oricărei deveniri este orbirea și nedreptatea din sufletul omului de acțiune; el însuși ar fi vindecat de obiceiul de a lua istoria peste măsură în serios: ar fi învățat, în fața oricărui om, a oricărei experiențe, printre greci sau turci, în secolul întâi sau al nouăsprezecelea, să-și răspundă la întrebarea cum și de ce trebuie trăită viața. Cine își întreabă cunoscuții dacă ar dori să-și re trăiască ultimii zece sau douăzeci de ani, va observa cu ușurință care dintre ei este pregătit pentru acea poziție *supraistorică*; vor răspunde, e drept, cu toții "nu!", dar vor motiva diferit acest "nu!". Unii poate prin consolarea cu "viitorii

douăzeci de ani vor fi mai buni": aceștia sunt cei despre care David Hume spunea batjocoritor:

"And from the dregs of life hope to receive

What the first sprightly running could not give"*)

Îi vom numi oameni istorici; privirea spre trecut îi îndeamnă spre viitor, le insuflă curajul de a accepta în continuare viața, le aprinde speranța că dreptatea va sfârși prin a veni, că norocul se află dincolo de muntele spre care ei se îndreaptă. Acești oameni istorici cred că sensul existenței va ieși tot mai mult la lumină în desfășurarea procesului ei. Ei privesc înapoi numai pentru a înțelege prezentul prin contemplarea trecutului, pentru a învăța să dorească mai arzător viitorul; ei nu știu deloc cât gândesc și acționează ei anistoric, în ciuda "Istoriei" lor și că preocuparea lor pentru istorie nu stă în serviciul purei cunoașteri, ci în serviciul vieții.

Întrebarea al cărei prim răspuns l-am auzit, poate avea însă și un alt răspuns. Iarăși un "nu"! - dar altfel motivat. Este nu-ul omului supraistoric care nu în desfășurarea istoriei vede binele și pentru care universul se încheie mai curând în fiecă clipă. Cum ne-ar putea învăța zece ani noi ceea ce zece ani din trecut n-au putut-o face!

Dacă sensul teoriei privește fericirea sau resemnarea, virtutea sau căința, este un aspect asupra căruia oamenii supraistorici n-au fost niciodată de acord, dar, indiferent de modalitățile de a reconsidera trecutul, ei recunosc unanim afirmația că trecutul și prezentul sunt unul și același lucru, adică sunt tipic identice în diversitate și ca toposuri veșnice omniprezente,

* Și speră să primească de la rămășițele vieții ceea ce prima cursă sprintenă nu le-a putut oferi (*n. trad.*)

reprezentând structura imobilă a unor valori permanente și cu o semnificație veșnic neschimbată. După cum sutele de limbi diferite corespund aceluiași nevoi tipice bine determinate ale oamenilor, astfel că cineva care ar cunoaște aceste nevoi, n-ar avea nimic nou de învățat din nici o limbă, tot așa gândind supraistoric se va lămuri asupra istoriei tuturor popoarelor și a istoriei fiecărui popor în parte, examinându-le vizionar, din interior, ghicindu-le tâlcul originar și treptat evitând - obosit - chiar lumea de semne noi care neîncetat vin în avalanșe; cum ar putea într-adevăr acest gânditor, în interminabila abundență a devenirii, să nu ajungă la sațietate, la suprasațietate, ba chiar la greață! Astfel că cel mai îndrăzneț dintre gânditori ar fi în cele din urmă dispus să-și mărturisească, împreună cu Giacomo Leopardi:

"Nimic nu e pe lume demn de elanurile tale, și nici un suspin nu merită pământul.

Durere și plictis ne este viața iar lumea un noroi și alt nimic.

Calmează-te"

Să-l lăsăm însă pe omul supraistoric cu sila și înțelepciunea lui; mai curând să ne bucurăm astăzi din inimă de lipsa noastră de înțelepciune și să petrecem o zi bună în calitate de oameni activi și progresiști, de cinstitori ai desfășurării istoriei. Fie și această prețuire a istoricului doar o prejudecată occidentală; măcar dacă în interiorul acestor prejudecăți am înainta și n-am sta pe loc! Măcar de am învăța tot mai bine să facem istorie în folosul vieții! Atunci vom recunoaște cu plăcere în fața supraistoricilor că ei dețin mai multă înțelepciune decât noi; asta în cazul în care am putea fi siguri că suntem mai vii decât ei: căci în acest fel lipsa noastră de înțelepciune va avea în orice caz mai mult viitor decât

înțelepciunea lor. Pentru ca să nu persiste însă nici o îndoială cu privire la înțelesul acestui contrast dintre viață și înțelepciune, vreau să recurg pentru ajutor la un procedeu de mult consacrat și să prezint direct câteva teze.

Un fenomen istoric cunoscut clar, integral și absorbit într-un fenomen de cunoaștere mai amplu este mort pentru cel ce l-a studiat; căci el a luat cunoștință în același timp de nebunia, de nedreptatea, de pasiunea oarbă și în general de orizontul pământesc sumbru al aceluia fenomen istoric, recunoscând totodată, tocmai în respectivele trăsături, puterea lui istorică. Pentru el, știutorul, această putere și-a pierdut eficiența: dar poate nu încă pentru el ca om viu.

Concepută ca pură știință devenită suverană, istoria ar fi să reprezinte un soi de concluzie și bilanț al vieții pentru omenire. Educația istorică nu este un lucru benefic și promițător pentru viitor decât ca perspectivă a unui curs al vieții nou și puternic, de pildă a unei culturi în devenire; prin urmare numai atunci când această educație este stăpânită și condusă de o autoritate mai înaltă și nu conduce și domină ea însăși.

Istoria, în măsura în care slujește viața, slujește și o forță metaistorică; de aceea, în condiția acestei subordonări, nu va putea și nu va trebui să devină știință pură întocmai ca matematica. Întrebarea în ce măsură viața are de fapt nevoie de serviciile istoriei, este una din problemele cele mai acute în ceea ce privește sănătatea unui om, a unui popor, a unei culturi. Un anume exces în istoricism dezorganizează și desfigurează viața, pentru ca, în cele din urmă, istoria însăși să aibă de suferit din această desfigurare.

Că viața are totuși nevoie de serviciile istoriei, este un lucru ce trebuie înțeles tot atât de precis ca și ideea pe care o vom demonstra mai târziu - că o supradoză de istorie este nocivă vieții. Sub trei aspecte face parte istoria din viață: ca element activ și încărcat de aspirații, ca factor de păstrare și cinstire, sub aspectul suferinței și al nevoii de eliberare. Acestei trinități de raporturi îi corespunde o trinitate a genurilor de istorie, în măsura în care ne este permis să distingem o istorie *monumentalistă*, o istorie *tradiționalistă* și o istorie *critică*.

La istorie are drept în primul rând omul activ și puternic, cel care duce o luptă grea, care are nevoie de modele, de învățători, de consolatori, dar nu-i poate găsi printre camarazii săi și în prezent. În acest fel avea drept la ea Schiller; căci vremurile noastre sunt atât de rele, spunea Goethe, încât poetul nu mai întâlnește, nu mai poate întâlni în societatea înconjurătoare un caracter binevenit. Făcând referire la omul activ denumesc de pildă Polibius istoria politică "o potrivită pregătire pentru conducerea unui stat și cea mai iscusită învățătoare în a ne deprinde ca prin amintirea nenorocirilor altora să suportăm schimbările soartei cu statornicie". Cine a învățat în acest fel să înțeleagă sensul istoriei, se va întrista la vederea unor călători curioși sau a unor maniaci cățărându-se pe piramidele unor măreții ale trecutului; acolo unde va găsi îndemnuri spre exemple de urmat și îmbunătățiri, nu va dori să-l întâmpine vreun leneș, care, avid de distracții sau senzații tari, se plimbă prin trecut ca printre tezaurele de artă adunate într-o galerie. Pentru ca omul activ să nu se descurajeze și să

nu se dezguste trăind în mijlocul leneșilor debili și lipsiți de speranță sau în mijlocul unor oameni numai aparent activi, care nu fac în fapt decât să se agite și să dea din mâini, el privește în urma sa și își întrerupe drumul spre propriul țel, spre a răsufla o dată liber. Țelul său este găsirea unei forme de fericire, poate nu neapărat pentru sine însuși, ci adesea și pentru popor sau pentru omenire în general; el se ferește de resemnare și folosește istoria ca instrument împotriva ei. De cele mai multe ori nu-l așteaptă nici o răsplată, în afară poate de renume, adică de dreptul la un loc de cinste în panteonul istoriei de unde, la rândul lui, va putea sluji urmașilor ca învățător, consolator și prezicător. Fiindcă porunca lui este: ceea ce a reușit cândva să extindă conținutul noțiunii de "om", îmbogățindu-l și înfrumusețându-l, s-o poată face pentru veșnicie. /Faptul că momentele de seamă în lupta indivizilor alcătuiesc un lanț, că în acest lanț se leagă de-a-lungul mileniilor un șir de coline al vârfurilor umanității, că pentru mine culmea unor astfel de momente de mult apuse este încă vie, luminoasă și măreață, toate constituie ideea fundamentală ascunsă în credința mea în umanitate, exprimată prin cerința unei istorii a *monumentalului*. Tocmai această cerință, referitoare la caracterul etern al măreției, a provocat însă lupta cea mai grozavă. Căci tot cei ce sunt încă în viață strigă *nu*. Monumentalul să nu aibă drept la existență - iată contraparola. Obişnuința neliniștitoare de a umple întreg universul până la ultima văgăună cu meschinării și josnicii care fumegă învăluind cu un aer greoi tot ce este măreț frânează, înșeală, micșorează, sufocă drumul lucrurilor mărețe spre nemurire. Acest drum trece însă prin creierele umane! Prin creierele unor făpturi înfricoșate și cu viață scurtă, care se află mereu și mereu în fața altor nevoi și cu greu reușesc să se

ferească pentru scurt timp de ruină. Căci ceea ce ei doresc este un singur lucru: să trăiască cu orice preț. Cine ar putea să presupună că există pentru ei acea grea cursă cu faclă a istoriei monumentalului, datorită căreia numai măreția supraviețuiește! Și totuși mereu se trezesc câte unii care, privind spre mărețiile trecutului și fortificați de meditațiile asupra lui, se simt fericiți, ca și cum viața omenească ar fi un lucru minunat, ca și cum rodul cel mai frumos al acestei plante amare ar fi să se știe că odinioară cineva a străbătut mândru și puternic această existență, altcineva cu perspicacitate, sau cu milă și disponibil față de alții - cu toții însă lăsând moștenire ideea că cel mai nobil trăiește cel ce nu-și menajează viața. Dacă omul obișnuit ia atât de trist în serios și cu atâta lăcomie intervalul de timp ce-i este hărăzit, în schimb cei care au mers pe căile nemuririi și ale istoriei monumentalului, au reușit să ajungă la stadiul râsului olimpien sau, cel puțin, la un sublim dispreț. Adesea au coborât cu ironie în mormânt - căci ce era de înmormântat odată cu ei! Doar atât: ceea ce i-a sufocat întotdeauna - necurătenia, gunoiul, infatuarea, animalitatea și care acum este dat uitării, după ce de mult fusese lăsat în voia disprețului. Un singur lucru va rămâne însă în viață, monograma propriei lor ființe: o operă, o faptă, un rar moment de iluminare, o creație: va rămâne în viață, pentru că nici o posteritate nu se va putea lipsi de ele. În această formă total transfigurată gloria înseamnă totuși ceva mai mult decât cea mai gustoasă hrană a dragostei de sine, după cum a numit-o Schopenhauer; este credința în solidaritatea și continuitatea a ceea ce este sublim în toate timpurile, este un protest împotriva inconstanței generațiilor și a tranzitoriului.

Prin urmare cu ce este de folos omului de azi meditația în spirit monumental asupra trecutului și

preocuparea pentru clasicitatea și raritățile timpurilor de altă dată? De aici el extrage ideea că măreția de odinioară a fost în orice caz *posibilă* cândva și de aceea va mai fi o dată posibilă; cu această idee, omul de azi prinde curaj, fiindcă îndoiala care-l cuprindea la ceasul slăbiciunilor și întrebarea dacă nu cumva dorea imposibilul sunt izgonite. Presupunând că cineva ar crede că n-ar fi nevoie de mai mult de o sută de mîini productive de oameni crescuți și acționând într-un spirit înnoit pentru a da lovitura de grație tipului de instruire tocmai acum la modă în Germania, cât de mult ar trebui să i se confirme părerea constatând cum cultura Renașterii s-a înălțat pe umerii unei elite de o sută de oameni.

Și totuși - pentru a afla de îndată din același exemplu, ceva nou - cât de lunecoasă și aeriană, cât de imprecisă ar fi o asemenea comparație! Cât de mult trebuie atenuată diversitatea lucrurilor ca să poate avea acele efecte întăritoare, cât de violent trebuie forțată individualitatea trecutului ca să se integreze într-o formă generală, anihilându-se asperități și direcții în favoarea acordului unanim! În fond, un fapt care a fost odată posibil s-ar putea repeta și a doua oară numai în cazul în care pitagoreicii ar avea dreptate să creadă că anumitor constelații cerești ar trebui să le corespundă și pe pământ repetate, în detaliu, anume raporturi: astfel că ori de câte ori stelele vor sta în anume poziții unele față de altele, pe pământ un stoic se va împrieteni cu un epicurian, un Cezar va fi ucis, iar un Columb va descoperi - în alt stadiu - o Americă. Numai atunci când pământul își va reîncepe spectacolul după al cincilea act, atunci când ar fi cert că aceeași încrucișare de motive, același *deus ex machina*, aceeași catastrofă s-ar repeta la anume intervale, atunci doar ar putea omul puternic să

dorească o istorie *monumentală* în deplinul ei *adevăr* iconic, adică în analiza precisă a fiecărui fapt în particularitatea lui; ceea ce probabil nu se va întâmpla mai înainte ca astronomii să fi redevenit astrologi! Până atunci istoria în spirit monumental nu va putea folosi acea deplină veridicitate: mereu va asocia între ele situații diferite, le va generaliza și în cele din urmă, le va egaliza; neîncetat va diminua varietatea motivațiilor și a cauzelor, pentru ca, pe socoteala *cauzei* să instaleze *efectul*, în spirit monumental, adică exemplar și vrednic de imitație. În acest fel, făcând abstracție pe cât posibil de cauze, ar putea fi numită, cu puțină exagerare, o colecție de "efecte în sine", mai curând decât de evenimente care, oricând, vor putea avea efecte. Ceea ce se serbează cu prilejul unor sărbători populare sau al unor comemorări religioase ori militare este de fapt un astfel de "efect în sine", care nu-i lasă să doarmă pe ambițioși, iar celor îndrăzneți le stă la inimă ca o amuletă, nu însă adevărata *conexiune* de cauze și efecte care, dacă ar fi pe deplin cunoscută, ar demonstra că niciodată, în jocul cu zaruri al viitorului și al hazardului, n-ar putea ieși situații perfect identice.

Atâta vreme cât sufletul istoriografiei constă în căutarea unor mari îndemnuri pe care omul puternic să le extragă din istorie, atâta timp cât trecutul trebuie prezentat ca model și deci "rescris", istoriografia este în orice caz în pericolul de a se deplasa înfrumusețată spre alte înțeleșuri, mai aproape de beletristică; doar se știe că există epoci în care nu se face distincția dintre un trecut istoric monumental și ficțiunea mitică; ambele pot oferi în egală măsură îndemnuri, exemplarități. Prin urmare dacă dominantă este concepția monumentalistă despre trecut, în raport cu celelalte concepții - cea tradiționalistă și cea critică - atunci trecutul însuși este

păgubit. Perioade întregi sunt uitate, disprețuite, scurgându-se ca un fluviu cenușiu, neîntrerupt, din care ies în evidență ca niște insule, doar câteva fapte frumos împodobite. La rarele personaje care se ivesc ne izbește ceva nefiresc și miraculos, comparabil cu șoldul de aur pe care Pitagora, potrivit discipolilor săi, îl avea. Istoria în spirit monumental creează iluzii cu metoda analogiilor: prin asemănări ispititoare îl provoacă pe cel curajos la cutezanță, și pe cel entuziast la fanatism; iar dacă ne imaginăm că acest tip de istorie ar ajunge pe mâna și în capetele unor egoiști talentați și ale unor canalii exaltate, am vedea imperii distruse, conducători uciși, războaie și revoluții provocate, iar numărul "efectelor în sine" cu caracter istoric, adică efecte fără cauze propriu-zise, încă mai mult mărit. Toate acestea ne amintesc de pagubele pe care le poate genera istoria monumentalistă în lumea celor puternici și activi, fie ei buni sau răi – ce se va întâmpla însă când vor pune mâna pe ea și se vor folosi de ea cei slabi și trândavii!

Să luăm exemplul cel mai simplu și mai frecvent. Să ne închipuim niște firi netalemente artistic sau cu un modest temperament artistic care ar fi înarmate și susținute de o istorie a artelor monumentalistă: împotriva cui își vor îndrepta aceștia armele lor? Împotriva dușmanilor lor naturali, artiștii de valoare, deci împotriva acelorora ce sunt singuri în stare să învețe cu adevărat din acea istorie ceva cu folos pentru viață - și să transpună într-o practică superioară cele învățate. Acestor oameni de valoare li se încurcă drumul, li se întunecă atmosfera atunci când asistă la dansurile idolatre și foarte zeloase în jurul câte unui monument al trecutului grandios, subînțelegându-se cuvintele: "Iată, asta este arta adevărată și reală; ce vă pasă de cei în devenire și cu aspirații!" S-ar părea chiar că acest roi dansând deține

privilegiul "bunului gust", fiindcă întotdeauna spiritul creator s-a aflat în dezavantaj față de cel ce numai stă și se uită, fără să pună mâna la treabă; după cum, de când lumea, valetul politic era mai inteligent, mai drept și mai chibzuit decât omul de stat la putere. Iar dacă cineva dorește să transfere în domeniul artei folosirea votului universal și a principiului majorității numerice și, în același timp, să oblige artistul la autoapărare în fața forului paraziților estetici, atunci putem jura că artistul va fi cel condamnat: nu deși, ci tocmai *pentru că* judecătorii lui au proclamat solemn canonul artei monumentale, (prin urmare, conform explicației date, arta care în toate timpurile "a fost de efect"). Și acestea în timp ce pentru ei arta încă nedevenită monumentală, adică arta contemporană, renunță mai întâi la istorie, în al doilea rând îi lipsește adevărata vocație și în al treilea rând tocmai autoritatea istoriei. Dimpotrivă, instinctul le dezvăluie acelor judecători că arta ar putea fi ucisă tot de artă; că monumentalul n-ar trebui să mai reapară, scop în care este de folos tocmai ceea ce autoritatea lui de odinioară deținea din trecut. În acest fel se consideră cunoscători de artă, fiindcă de fapt ar dori să suprimă arta în general; în acest fel se dau drept "medici", în timp ce intențiile lor stau în prepararea de otrăvuri; în acest fel își cultivă limbajul și gustul spre a declara, de la înălțimea răsfățului lor, de ce resping cu atâta perseverență tot ceea ce li se oferă ca hrană artistică consistentă. Ei nu doresc ca lucruri de mare valoare să ia naștere; procedeul lor este să spună: "priviți, marile valori există, sunt aici!" În realitate, valorile care există îi interesează tot atât de puțin ca și cele care sunt în curs de realizare: viața acelor oameni depune mărturie în acest sens. Istoria monumentalului este masca prin intermediul căreia își preschimbă ura lor împotriva celor

puternici și mari din contemporaneitate în admirația suprasaturată pentru cei puternici și mari ai trecutului; mască sub care, ascunși, răstoarnă sensul adevărat al acelei concepții despre istorie în contrariul său; nu se știe dacă fac sau nu acest lucru cu deplină știință, în orice caz acționează așa ca și cum lozinca lor ar fi: lăsați-i pe morți să-i îngroape pe cei vii.

Fiecare din cele trei tipuri de istorie își găsește îndreptățire pe câte un singur teren și într-un singur climat; în orice alte condiții se dezvoltă haotic, ca o buruienă. Dacă omul doritor să creeze valori de seamă are, *în sine*, nevoie de trecut, atunci îl poate lua în stăpânire prin intermediul istoriei în spirit monumental; dimpotrivă cine preferă să stăruie în obișnuințe și tradiții, cultivă trecutul ca un istoric antichizant; numai cel al cărui suflet este apăsător de nevoi prezente și dorește cu orice preț să scape de povară, simte necesitatea unei istorii critice, care judecă și pronunță sentința. De la transplantarea nechibzuită a răsadurilor se trag nu puține rele: criticul fără necesitate, antichizantul fără pietate, cunoscătorul măreției trecutului fără capacitatea de a crea măreție, toate sunt astfel de răsaduri degenerare, devenite buruieni fiindcă au fost înstrăinate de glia lor firească.

3

Istoria aparține deci - în al doilea rând - celor care păstrează și cinstesc trecutul, celui care privește, cu fidelitate și dragoste, înapoi spre origini - locul din care a devenit ceea ce este; prin această pietate el își exprimă în același timp recunoștința pentru propria-i existență. În măsura în care cultivă cu grijă cele mai vechi tradiții

dorește și să păstreze ca atare condițiile în care s-a ivit el însuși pentru cei ce se vor ivi mai târziu - în felul acesta slujește el viața. Posesiunea unor bunuri strămoșești modifică în sufletul unui astfel de om însăși noțiunea respectivă: el va fi mai curând posedat de aceste bunuri. Lucrurile mărunte, limitate, putrede și îmbătrânite dobândesc o demnitate și o inviolabilitate specifică prin faptul că sufletul păstrător și cinstitor al "tradiționalistului" se transferă în acele lucruri și își instalează acolo un cuib familial. Istoria orașului său devine pentru el propria-i istorie; pentru el poarta cu turnuri, deciziile primăriei, serbările populare, reprezintă jurnalul intim cu poze al propriei tinereți; în toate se regăsește cu forța, cu hărmicia, cu bucuria, cu judecata și chiar cu prostiile și necuviințele lui. Aici se putea trăi, își spune el, fiindcă se poate trăi; aici se va putea trăi, căci suntem rezistenți și nu ne vom lăsa înfrânți. Cu acest "noi" va privi de sus la viețile individuale trecătoare și stranii, se va lua pe sine drept sufletul neamului, al orașului, al casei. Din când în când va saluta, dincolo de întunericul și confuziile multor veacuri, sufletul poporului său ca și cum ar fi propriul lui suflet; o intuiție pătrunzătoare și capacitatea de a presimți, aduhmecarea unor urme aproape dispărute, lectura instinctiv exactă a unui trecut oricât de rescris, o înțelegere rapidă a palimpsestelor, ba chiar a polipsestelor - acestea sunt talentele și virtuțile lui. Cu ele stătea Goethe în fața monumentului lui Erwin von Steinbach;^{*)} în furtuna sentimentelor lui se sfâșia vâlul istoric de nori care-i despărțea: vedea în această creație germană din nou pentru prima oară "acționând asprul, puternicul suflet german".

* Catedrala din Strasbourg (*n. trad.*)

Tot un astfel de gând și suflu i-au mânat pe italienii Renașterii, trezind în poezii lor din nou anticul geniu italic, în "minunata sonoritate reluată a străvechiului cânt de liră", cum spune Jakob Burckhardt. Cea mai mare valoare o are însă acel simț istoric - tradiționalist al cinstirii trecutului care știe să acopere cu un simplu și emoționant sentiment de mulțumire și plăcere chiar și situațiile modeste, aspre, chiar precare, în care trăiește un om sau un popor; după cum mărturisește de pildă Niebuhr cu sinceră naivitate, că îi face plăcere să trăiască printre mlaștini și câmpii, în lumea țăranilor liberi care au și ei o istorie și că nu duce lipsa artei. Cum ar putea istoria să fie de folos vieții mai bine decât înnodând legătura generațiilor și populațiilor mai puțin privilegiate cu țara și moravurile țării lor, decât îndemnându-le la stabilitate, împiedicându-le să se aventureze prin străinătăți pentru a căuta mai binele și a se lupta pentru el în aprigă concurență? Din când în când, ceea ce îl înșurubează pe un individ de cutare tovarăși și anturaj, în cutare obișnuite ostenitoare, pe cutare versant arid, are aerul unei încăpățănări, unei obtuzități - și totuși este obtuzitatea cea mai salutară și folositoare colectivității: precum știe oricine a înțeles care sunt urmările teribile ale gustului aventuros de emigrare, chiar la populații întregi sau care a cunoscut îndeaproape starea unui popor ce și-a pierdut fidelitatea față de trecutul său, expus fiind unei neîncetate alegeri și căutări a noului și iarăși a noului. Sentimentul opus, de bună-stare a copacului cu rădăcinile sale, fericirea de a nu te ști aruncat în voia arbitrarului și a întâmplării, ci de a fi crescut ca moștenitor, floare și fruct pe terenul unui trecut, găsindu-ți astfel justificare și temei existenței tale - iată ceea ce este astăzi desemnat cu prioritate ca fiind propriu-zis simțul istoric.

Firește că nu aceasta este condiția în care omul ar avea cea mai mare aptitudine de a cuprinde trecutul în știință pură; așa că putem să observăm și aici ceea ce am observat în cazul istoriei monumentaliste, anume că însuși trecutul este în suferință atâta vreme cât istoria stă în serviciul vieții și este dominată de impulsurile vieții. Pentru a vorbi cu libertatea metaforei: copacul mai mult își simte rădăcinile decât le vede; această simțire își măsoară însă dimensiunea după dimensiunea și forța ramurilor sale vizibile. Poate să se înșele copacul în această privință: cu cât se va înșela însă mai mult în privința întregii păduri din jurul său! – despre care nu știe și nu simte nimic altceva decât că ea este aceea care îl sprijină sau îi pune piedici. Simțul antichizant al unui om, al unei comunități orășenești, al unui întreg popor are întotdeauna o perspectivă foarte îngustă; ansamblul nici nu este perceput, iar puținul pe care-l înregistrează este văzut prea de aproape și de aceea văzut izolat; nu este în stare să-l măsoare și de aceea dă tuturor lucrurilor aceeași importanță, iar fiecărui detaliu îi acordă prea multă. Apoi nu există în aprecierea realităților trecutului diferențe de valori și proporții, prin care lucrurile s-ar raporta corect între ele, ci numai aprecieri și proporționări ale lucrurilor văzute din optica tradiționalistă a privirii înapoi - a unui individ sau a unui popor.

Aici o primejdie stă întotdeauna la pândă pe aproape; în cele din urmă tot ce ține de trecut și tot ce este vechi, dar mai este cât de cât avut în vedere, va fi acceptat firesc și cu egală cinstire, pe când tot ceea ce nu întâmpină vechiul cu respect, deci tot ce este nou și în devenire, va fi respins și privit cu dușmănie. Chiar grecii tolerau alături de stilul hieratic al artelor lor plastice și stilul liber, iar mai târziu nu numai că au tolerat chiar și nasurile ascuțite și surâsurile înghețate, dar au

făcut din acest gen de artă o delicată. Atunci când mentalitatea unui popor se durifică în asemenea măsură, când istoria slujește viața trecutului în așa fel încât suprimă continuitatea vieții și tocmai calitatea ei mai înaltă, când simțul istoriei nu mai conservă viața, ci o mumifică – amintește de copacul care, în mod nefiresc, moare treptat de la coroană spre rădăcină, în cele din urmă și de obicei distrugându-se rădăcina însăși. Istoria tradiționalistă degenerază de la sine în clipa în care nu mai este însuflețită și antrenată de viața proaspătă a prezentului. Acum pietatea se veștejește, deprinderea pedantă se susține mai departe, învărtindu-se în mod egoist și automulțumit în propriul ei cerc. În aceste condiții asistăm la penibilul spectacol al furiei de a colecționa, al neobositei scormoniri în trecut. Omul se lasă învăluit de o atmosferă de mucegai, el reușește să diminueze chiar un proiect important, o nevoie nobilă, aducând-o după maniera tradiționalistă la condiția lăcomiei nesătule de noutăți, la cea a unei adevărate pofte de vechituri; adesea decade până acolo încât ajunge să se mulțumească cu orice produs, înghițind cu plăcere chiar și praful unor nimicuri bibliografice.

Dar și atunci când nu apar astfel de degenerescențe, când istoria tradiționalistă nu pierde acel teren pe care trebuie să-și fixeze neapărat rădăcinile, dacă vrea să fie de folos vieții, rămân totuși destule primejdii, în cazul în care, de pildă, devine prea puternică și înăbușă celelalte moduri de a privi trecutul. Aceasta pentru că nu concepe decât să *conserva* viața, nu s-o și zămislească, subestimează mereu devenirea, neavând pentru rolul ei acea înțelegere premonitoare pe care istoria în spirit monumental o are. Istoria tradiționalistă pune piedici deciziei ferme de a accepta noul, paralizează pe cei activi, care prin faptele lor vor leza și

vor trebui să lezeze întotdeauna o formă sau alta de pietate. Faptul că ceva s-a învechit dă naștere acum pretenției că, implicit, acel ceva trebuie să fie și nemuritor; căci dacă cineva calculează tot ceea ce acest trecut - o veche cultură strămoșească, o credință religioasă, un privilegiu politic moștenit - a adunat pe durata existenței sale, câtă acumulare de pietate și cinstire din partea indivizilor și a generațiilor, nu poate să apară decât temeritate și ticăloșie înlocuirea unui astfel de trecut cu lucruri noi și opunerea realităților prezentului și ale devenirii, în fața atâtor acumulări de forme de pietate și omagiere.

De aici se vede clar câtă nevoie au oamenii și de o concepție *critică* asupra istoriei, a *treia*, pe lângă cele două moduri de a examina trecutul - în spirit monumental sau tradiționalist. Omul trebuie să aibă puterea de a se rupe de trecut și de a-l anihila, spre a putea trăi: își va atinge scopul chemând trecutul în fața judecății, cercetându-l cu migală și în cele din urmă condamnându-l. De fapt orice trecut merită să fie judecat, căci așa stau lucrurile cu cele omenești - întotdeauna au fost ele dominate de violență și slăbiciune. Nu dreptatea este aceea care stă aici să judece, încă și mai puțin îndurarea: nu ele vestesc sentința, ci numai viața, acea forță motrice întunecată, nesățioasă, lacomă de ea însăși. Verdictul este întotdeauna nemilos, nedrept, fiindcă nu provine niciodată din izvorul curat al cunoașterii; totuși, în cele mai multe cazuri, sentința ar fi fost aceeași, și dacă justiția însăși ar fi pronunțat-o. "Căci tot ce ia naștere *merită* să și piară. De aceea ar fi și mai bine ca nimic să nu se nască". Este nevoie de foarte multă putere pentru a putea să trăiești și în același timp să uiți de măsura în care a trăi și a fi nedrept înseamnă unul și același lucru. Luther însuși spunea odată că universul s-a născut

dintr-o clipă de uitare a lui Dumnezeu: dacă Dumnezeu s-ar fi gândit la argumente "de artilerie grea", n-ar mai fi creat lumea. Din când în când însă, tocmai această viață care are nevoie de uitare cere dispariția temporară a uitării; tocmai atunci devine însă foarte clar cât de nedreaptă este existența unor anume lucruri, a unui privilegiu, a unei caste, a unei dinastii de exemplu, și cât de meritată este pieirea acestor lucruri. În asemenea împrejurări, trecutul va fi privit în mod critic, se va pătrunde cu cuțitul până la rădăcinile lui, se va trece cu cruzime peste toate formele de pietate. Acesta este un proces întotdeauna primejdios, mai ales primejdios pentru viața însăși: iar oamenii și epocile care slujesc viața condamnând și distrugând trecutul sunt întotdeauna oameni periculoși și epoci primejduite. De vreme ce rezultăm din generațiile anterioare, suntem și un rezultat al rătăcirilor, pasiunilor și erorilor lor, ba chiar și al crime-lor lor; eliberarea totală din acest lanț nu este posibilă.

Nici atunci când condamnăm acele rătăcirii și ne socotim scutiți de ele, faptul că provenim de acolo nu este înlăturat. În cel mai bun caz ajungem la un conflict între firea noastră moștenită, ereditară și capacitatea noastră de cunoaștere, precum și la lupta dintre o disciplină nouă și severă și ceea ce ne este înăscut sau ne-a devenit deprindere, apoi semănăm noi obișnuințe, instincte noi, o a doua fire, astfel că vechea noastră fire se veștejește și cade. Este o încercare de a oferi omului *a posteriori* un trecut de la care ar dori să se tragă contrastând cu cel de la care se trage cu adevărat, încercare întotdeauna primejdioasă, pentru că este foarte greu de stabilit o limită în negarea trecutului, iar natura umană secundă este de cele mai multe ori mai slabă decât prima. Există în această concepție o prea frecventă rămânere la nivelul cunoașterii binelui, fără a-l

practica, deoarece cunoaștem mai binele, fără a fi în stare să-l practicăm. Ici-colo victoria devine totuși posibilă, iar pentru combatanții care se îndeletnicesc cu istoria critică spre folosul vieții, există o ciudată consolare: aceea de a ști că și acea primă natură umană a fost la rândul ei o a doua și că fiecare natură secundă victorioasă va deveni cândva prima.

4

Acestea sunt serviciile pe care istoria le poate aduce vieții; orice om și orice popor au nevoie, în funcție de țelurile, forțele și necesitățile proprii, de o anumită cunoaștere a trecutului, când de istoria în spirit monumental, când de cea tradiționalistă, când de cea critică: dar nu ca un cârd de gânditori simpli spectatori ai vieții și nici ca un cercetător lacom de erudiție, pe care numai știința pură îl satisface și pentru care acumularea de cunoștințe devine un scop în sine, ci numai de o istorie pusă în slujba vieții și prin urmare stăpânită și ghidată de împlinirea acestui rost. Că acestea sunt raporturile firești ale unei epoci, ale unei culturi, ale unui popor, cu istoria - provocate de foame, reglate de măsura nevoilor, ținute în frâu de forțe modelatoare intrinsece; că această cunoaștere a trecutului a fost din toate timpurile dorită în scopul servirii prezentului și viitorului, iar nu spre discreditarea prezentului, nici în scopul dezrădăcinării unui viitor plin de vitalitate: toate acestea sunt lucruri simple, de la sine înțelese, ca adevărul și îl conving de îndată pe cel care nu are nevoie mai întâi de un argument istoric pus pe tavă.

Să aruncăm acum o privire rapidă asupra epocii noastre! Ne speriem, o luăm la fugă înapoi: unde au

dispărut limpezimea, naturalețea, puritatea acelei legături dintre viață și istorie; cât de confuză, de exagerată, de agitată, se zbate acum această problemă în fața ochilor noștri! Să fie vina noastră, a observatorilor? Sau s-a schimbat într-adevăr constelația interferențelor dintre viață și istorie prin faptul că a apărut între ele un astru dușmănos și puternic? Să spună alții că ne-am înșelat; noi vrem să spunem ceea ce credem că vedem. Există, firește, un astfel de astru strălucitor și minunat care s-a interpus, iar constelația s-a schimbat într-adevăr - *prin știință, prin cerința ca istoria să fie o știință*. Acum nu mai conduce doar viața, domesticind știința despre trecut; dimpotrivă, sunt dărâmați toți stâlpii de graniță și tot ceea ce a fost odată în trecut se revarsă asupra omului. Toate perspectivele au fost deplasate până departe, în infinit, până la punctul de la care a început să existe o devenire. Nici o generație n-a văzut până azi un asemenea spectacol imens, de felul celui pe care ni-l prezintă acum știința devenirii universale - istoria; desigur însă că-l prezintă cu primejdioasă îndrăzneală a devizei: *fiat veritas pereat vita*.

Să ne facem acum o imagine despre acel demers al spiritului, provocat pe această cale în sufletul omului modern. Din izvoare nesecate știința istoriei țâșnește mereu, lucruri necunoscute și disparate se înghesuie de zor, memoria își deschide toate porțile și încă nu este destul de larg deschisă, natura umană se ostenește la maximum să primească acești oaspeți străini, să-i disciplineze și să-i cinstească, numai că ei înșiși se luptă între ei și devine necesară limitarea și înfrânarea lor, pentru a nu pieri în chiar această luptă. Obişnuința cu o astfel de gospodărire dezordonată, furtunoasă și combativă devine treptat o a doua natură; deși nu încapă nici o îndoială ca această a doua natură este mult mai

debilă, mai neastâmpărată și mai profund nesănătoasă decât prima. Omul modern trage după el, până la urmă, o grămadă imensă de bolovani științifici, greu digerabili care, ocazional, fac zgomot în stomac, după cum spune basmul. Acest zgomot dezvăluie însușirea cea mai caracteristică a omului modern: straniul contrast dintre o interioritate căruia nu-i corespunde nimic exterior și un exterior fără corespondență interioară - un contrast pe care popoarele vechi nu-l cunoșteau. Știința, consumată peste măsură, fără foamea și nevoia necesare, nu mai acționează acum ca un impuls transformator, îndreptat spre exterior, ci rămâne ascunsă într-o anume lume interioară haotică, pe care numitul om modern o desemnează, cu o ciudată mândrie, drept "interioritatea" lui specifică. Se spune atunci că există conținutul și nu lipsește decât forma; însă pentru tot ceea ce este viu, acest contrast este cu totul inadecvat. Cultura noastră modernă nu este vie tocmai pentru că nici nu se poate concepe pe sine fără contraste, ceea ce înseamnă că nu este o cultură veritabilă, ci un soi de cunoaștere a culturii, lucrurile rămânând la ideea despre cultură, la sentimentul privind cultura, iar de aici nu rezultă nici o decizie culturală. Dimpotrivă, ceea ce exprimă cu adevărat un impuls și devine faptă exterior vizibilă nu înseamnă adesea nimic altceva decât convenționalism indiferent, imitație lamentabilă, chiar grimasă vulgară. În forul interior sentimentul se odihnește asemeni șarpelui care, după ce a înghițit câțiva iepurași, se întinde calm la soare, evitând orice mișcare, în afara celor strict necesare. Procesul interior este acum problema în sine, "cultura" propriu-zisă. Orice trecător, în fața acestei situații, nu are decât o singură dorință, aceea ca o astfel de cultură să nu moară de indigestie. Să ne închipuim de exemplu un grec din

antichitate aflat în fața unei asemenea culturi; el va percepe că pentru oamenii moderni noțiunile de "cultivat" și de "cultivat pe planul istoric" sunt atât de legate între ele, încât par a fi unul și același lucru, diferențiindu-se numai prin numărul de cuvinte. Și dacă ar pronunța acum fraza că cineva poate fi foarte cultivat și totuși pe plan istoric deloc cultivat, am crede că n-am auzit bine și am clătina capul. Acel mic popor binecunoscut al unor vremi nu prea îndepărtate - mă refer tocmai la greci - a păstrat cu grijă în perioada maximei lui puteri un simț antiistoric; dacă, printr-o vrajă, un om al actualității s-ar întoarce în acea lume antică, i-ar găsi probabil pe greci foarte "necultivați", fapt prin care firește secretul culturii moderne atât de meticulos voalat ar fi descoperit spre ilaritate generală. Aceasta fiindcă prin noi înșine noi modernii nu deținem nimic: numai prin faptul că asimilăm și supraasimilăm epoci, moravuri, arte, filozofii, religii, cunoștințe străine, ajungem să fim luați în seamă drept niște enciclopedii ambulante, așa cum ne-ar considera, poate, un elen al antichității naufragiat în lumea noastră. Într-o enciclopedie valoare are însă numai conținutul pe care-l cuprinde, nu titlul ei sau legătura și învelișul cărții; în felul acesta este cultura modernă în întregime și în mod esențial interioară: legătorul de carte a tipărit, pe dinafară, pe copertă un titlu cam ca "Manual de cultură interioară pentru barbari exteriori". Da, acest contrast dintre interior și exterior face exteriorul și mai barbar decât ar trebui să fie atunci când un popor imatur s-ar dezvolta, după nevoile sale aspre, numai din propriile-i resurse. Căci ce mijloace îi mai rămân naturii omenești la dispoziție pentru a domina năvala abundentă a noului? Un singur mijloc: a-l accepta pe cât de rapid cu putință, spre a-l putea tot atât de rapid, înlătura și elimina. De aici rezultă obișnuința

de a nu mai lua în serios lucrurile reale; de aici rezultă "personalitatea fără contur", împrejurări din cauza cărora realul și durabilul nu prea mai fac impresie; se adoptă o comportare exterioară tot mai comodă și mai placidă, lărgind prăpastia îngrijorătoare dintre conținut și formă până la totala nepăsare față de barbarie - numai memoria să fie mereu surexcitată de noutăți, numai lucruri noi suscitând curiozitatea să curgă mereu, adăugându-se ordonat în sertarele memoriei pentru a fi depozitate. Cultura unui popor, în opoziție cu acea barbarie, a fost cândva definită, pe bună dreptate cred, ca unitate a stilului artistic în toate formele de viață ale unui popor; această definiție nu trebuie însă înțeleasă greșit, în sensul că ar fi vorba aici de contrastul dintre barbarie și stilul *frumos*; poporul căruia i se atribuie o cultură, trebuie să ofere o unitate vie, și nu să-și descompună atât de jalnic cultura în aspecte interioare și exterioare, în conținuturi și forme. Cine dorește să obțină și să sprijine cultura unui popor, trebuie să obțină și să sprijine această unitate de ordin mai înalt și să colaboreze la nimicirea unei așa zise cultivări moderne în favoarea unei educații adevărate, trebuie să îndrăznească a medita la felul în care sănătatea unui popor ar putea fi refăcută cu ajutorul istoriei și cum ar putea el să-și regăsească instinctele și, prin ele, onestitatea.

Vreau să vorbesc direct despre germanii zilelor noastre; mai mult decât orice alt popor suferim de lipsă de personalitate și de contradicția dintre conținut și formă. Nouă germanilor forma ni se pare de obicei a fi o convenție, un travesti și o prefăcătorie și de aceea este, dacă nu detestată, în orice caz nu agreată; încă și mai precis ar fi să spunem că ne temem grozav de cuvântul "convenție" și chiar de problema convenționalului. Cu

această teamă germanul a părăsit școala francezilor: voia astfel să fie mai "natural" și deci mai autentic german. S-ar părea însă că prin acest "astfel" a greșit socoteala: fugit de la școala convenționalului, și-a pierdut frânele, alergând cum și încotro avea chef, imitând cam uituc, în fond neglijent și după bunul plac, ceea ce odinioară imitase cu grijă și adesea cu noroc, bine inspirat. În comparație cu vremurile de altădată se trăiește și astăzi într-un soi de convenționalism francez hoinar și incorect: o dovedesc mersul, ținuta, conversația, hainele și locuințele noastre. Crezând că ne refugiem înapoi în naturalețe, am optat acum pentru delăsare, comoditate și minimum-ul posibil de stăpânire de sine. Să străbatem un oraș german - în comparație cu specificul național al orașelor străine, orice formă de convenție se manifestă pe latura ei negativă, totul este incolor, uzat, prost copiat, neglijent, fiecare se comportă după bunul său plac, dar nu un bun plăc inspirat și puternic, ci după niște reguli pe care le prescriau cândva graba generală și apoi mania generală a comodității. O piesă vestimentară a cărei invenție nu a dat bătaie de cap, a cărei execuție nu ia mult timp, împrumutată ca model de la străini și imitată pe cât posibil de discret, trece la germani de îndată drept contribuție la portul german. Simțul formei este respins de ei cu ironie - doar avem *simțul conținutului*: nu se spune oare că suntem celebrul popor al interiorității?

Există însă și o foarte cunoscută primejdie a acestei interiorități: conținutul însuși despre care se consideră că nici nu poate fi văzut din afară, ar putea, ocazional, să se volatilizeze; în exterior nu s-ar observa însă nimic din toate acestea și nici din prezența anterioară. Să zicem însă, oricum, că poporul german se află pe cât posibil departe de această primejdie; o oarecare dreptate vor

avea totuși strălunii atunci când ne vor reproșa că firea noastră interioară este prea debilă și dezordonată pentru a deveni eficientă la exterior și a dobândi o formă. Și totuși uneori se poate dovedi receptivă cu finețe, serioasă, puternică, bună și chiar mai bogată decât a altor popoare: în ansamblu însă rămâne slabă, fiindcă toate aceste fire frumoase nu se împletesc într-un nod solid, astfel că fapta vizibilă nu este faptă în general și nici autorevelare a acestui for interior, ci doar o încercare modestă sau grosolană a unuia din fire de a fi luat drept o țesătură întreagă. De aceea, germanul nici nu poate fi judecat după o singură acțiune și chiar ca persoană rămâne încă complet ascuns. După cum se știe, germanul trebuie apreciat după gândurile și sentimentele lui, iar pe acestea le exprimă în cărțile lui. Desigur că numai în cazul în care tocmai aceste cărți nu au trezit recent mai mult decât îndoiala că vestita interioritate ar mai fi instalată în micul ei templu inaccesibil. Ar fi un gând cumplit acela că într-o bună zi ar putea dispărea și că acum doar exterioritatea, cea orgolios stângace și umil boemă exterioritate ar rămâne semnul distinctiv al germanului. Aproape la fel de cumplit ca și gândul că interioritatea, fără a o putea vedea, ar șede în ascunziș fardată, artificială, vopsită, făcând pe actrița, dacă nu și mai rău: după cum pare să fi crezut de exemplu Grillparzer, stând deoparte și contemplând liniștit lucrurile după experiența lui dramaturgic-teatrală. "Simțim abstract" spune el, "nu mai știm aproape deloc cum își exprimă contemporanii noștri sentimentele, îi lăsăm să facă salturi, pe care afectivitatea azi nu le mai face. Shakespeare ne-a corupt pe cei de azi".

Acesta este un caz singular, poate generalizat prea repede: ce îngrozitoare ar fi însă o generalizare justificată, atunci când niște cazuri singulare s-ar înmulți

prea frecvent și cât de disperat ar suna o frază ca: noi germanii simțim abstract, pe toți ne-a corupt istoria - este o frază care ar nimici de la rădăcină orice speranță de a avea o viitoare cultură națională: căci o speranță de acest fel se naște din credința în autenticitatea și caracterul direct al sensibilității germane, din credința în interioritatea sa neprihănită. Ce mai putem crede, ce mai putem spera, dacă a fost tulburat izvorul credinței și speranței, dacă interioritatea a învățat să facă tumbe, să danseze, să se fardeze, să se exprime abstract și calculat și chiar treptat să se piardă pe sine! Și cum va putea o minte de seamă productivă să suporte viața în mijlocul unui popor care nu mai este sigur de unitatea propriei interiorități, care se divide în oameni cultivați, cu o viață interioară deformată, deturnată, și oameni necultivați cu o viață interioară inabordabilă. Cum să suporte o asemenea viață, dacă unitatea sentimentului național s-a pierdut; dacă pe deasupra, tocmai la acea categorie a populației numită a oamenilor cultivați, care își arogă drepturi asupra conștiințelor artistice naționale se întâlnește o sensibilitate falsificată și fardată. Degeaba ici-colo judecata și gustul câte unui spirit singular s-au rafinat și sublimat - condiția aceasta nu-l despăgubește, ci îl chinuie pe omul de seamă pus în situația de a trebui, în același timp, să discute doar cu un grup, iar în mijlocul propriului popor să nu mai joace nici un rol. Poate că preferă acum să-și îngroape comoara, dat fiind că-l îngrețosează faptul de a fi patronat de un grup sectant cu pretenții, în timp ce inima lui se umple de mila tuturor celorlalți. Instinctul popular nu-l mai întâmpină; devine inutil să-i mai întindă, cu ardoare, brațele. Ce-i mai rămâne acum să facă, decât să întoarcă o ură aprinsă împotriva aceluia blestem al piedicilor, împotriva acelor baraje ridicate prin așa numita

cultură a poporului. Ar fi singurul mijloc pentru un asemenea om viu și generator de viață de a condamna, măcar ca judecător al lucrurilor, ceea ce consideră că înseamnă distrugere și degradare; în felul acesta el preschimbă profunda înțelegere a propriului destin cu bucuria divină a celui care creează și ajută și își sfârșește viața ca un savant singuratic, ca un înțelept sătul peste măsură de toate. Este un spectacol foarte dureros: cine asistă la el va recunoaște aici o obligație religioasă; își spune că aici trebuie dată o mână de ajutor, că unitatea dintre firea și sufletul unui popor trebuie reconstituită, iar ruptura dintre interior și exterior trebuie să dispară sub loviturile de ciocan ale nevoii. La ce mijloace va trebui el să recurgă? Ce-i mai rămâne iarăși la dispoziție altceva decât adâncă lui cunoaștere - exprimând-o, răspândind-o, împărțind-o din mâinile pline, el speră să înrădăcineze o cerință, iar dintr-o cerință sufletească puternică va lua naștere cândva acțiunea puternică. Și pentru ca să nu rămână nici o urmă de îndoială asupra sursei din care am luat exemplul acelui necaz, acelei nevoi, acelei cunoașteri: voi mărturisi în mod expres că lucrul spre care tindem - și tindem cu încă mai multă ardoare decât spre concordia politică - este *unitatea germană* în sensul ei cel mai înalt, *unitatea dintre spiritul și viața germane obținută după eliminarea contrastului dintre formă și conținut, dintre interioritate și convenție.*

5.

Supradozarea unei epoci cu istorie este sub cinci aspecte potrivnică vieții, primejduind-o. O astfel de exagerare generează acel contrast dintre interior și